

معنویت‌گرایی

در فرآیند یاددهی-یادگیری

برنامه درسی «تربیت معنوی» مبتنی بر سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت

دکتر یداله اقدامی

عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان خوزستان / دانش‌آموخته فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تهران

معنویت‌گرایی به‌عنوان یکی از نیازهای اساسی آموزش و پرورش و عامل اصلی در رشد زندگی معنوی انسان، کانون توجه روزافزون متخصصان برنامه‌تعلیم و تربیت، روان‌شناسان و فلاسفه است؛ به‌طوری که لحاظ نکردن آن را بی‌اعتنایی به عناصر اصلی آموزش و یادگیری می‌دانند و بر این باورند که باید معنویت را بخش مهمی از برنامه‌های آموزشی به حساب آورد (قاسم‌پور دهاقانی و نصر اصفهانی، ۱۳۹۰). ورود معنویت به برنامه‌های درسی و اسناد تحولی در بسیاری از کشورهای دنیا صورت گرفته است و برنامه‌ها بر آن اساس و در بستری از مفاهیم معنوی ساخته و پرداخته شده‌اند (میلر، ۱۳۸۰: ۶). این مقاله با ارائه چند پیشنهاد با محوریت «معنویت‌گرایی در فرآیند یاددهی-یادگیری و تربیت دانش‌آموزان»، به چگونگی برنامه‌درسی «تربیت معنوی» براساس سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: تربیت معنوی، برنامه‌درسی، سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت

معنویت و تربیت معنوی

مربیان دینی بر این باورند که «تربیت معنوی» آن است که بر آموزه‌های دینی مبتنی باشد. در واقع، دین‌داران، معنویت را نوعی از معنایابی زندگی با رویکرد دینی تلقی می‌کنند (باغلی، ۱۳۹۲: ۵۷). معنویت از منظر اسلام یک مفهوم کل‌گراست و همه ابعاد زندگی فرد را دربر می‌گیرد و چهار بعد ارتباط فرد با خدا، خود، خلق و محیط را شامل می‌شود.

«تربیت معنوی» در سند تحول بنیادین

تعلیم و تربیت

یافته‌های مطالعاتی نشان می‌دهند، در سند تحول بنیادین در مجموع ۱۶۸ مرتبه به مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با رشد معنوی انسان توجه شده است (نجفی، ۱۳۹۴: ۱۵۰). با وجود تأکید اسناد و برنامه‌های کلان تعلیم و تربیت بر محوریت تربیت دینی و ارتقای روحی و معنوی متریبان، متأسفانه موجودیت نظام رسمی در مقام عمل بر تحقق اهداف آموزشی صرف تأکید دارند و تربیت، خاصه «تربیت معنوی»، مغفول واقع شده است. از این رو، شایسته است سیاست‌گذاران نظام تعلیم و تربیت محتوای برنامه‌های تربیتی را به‌گونه‌ای طراحی و تدوین کنند که اصالت را به بعد روحی و معنوی انسان بدهند و به نیازهای مادی

به‌عنوان ابزار و وسیله (نه به‌عنوان هدف) بنگرند (علم الهدی، ۱۳۸۶: ۱۷۸).

سند تحول بنیادین، تربیت را براساس ابعاد و ساحت‌های وجودی متریبان و توجه به شئون گوناگون حیات طیبه، به شش ساحت تقسیم کرده است. «تربیت معنوی» در سند تحول بنیادین با گنجانیدن ساحت محوری تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی (در میان ساحت‌های شش‌گانه) مورد تأکید قرار گرفته است. ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ناظر به خودشناسی و معرفت نسبت به خداوند متعال، معاد، نبوت و پذیرش ولایت رهبران دینی پیامبر(ص) و ائمه معصوم(ع) و پیروی از ایشان است، که به‌حق برترین انسان‌های کامل در طول تاریخ هستند (میانی نظری سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ص ۲۷۴). با مروری بر رویکرد این ساحت معلوم می‌شود، مؤلفه‌های رویکرد معنوی در تربیت دینی، به‌طور آشکار و ضمنی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. مهم‌ترین رویکردهای این ساحت عبارت‌اند از: فطرت‌مداری (شروع از معرفت و میل ربوبی سرشته در وجود متریبان)؛ تعالی مرتبتی (رعایت مراتب تشکیکی تدین و تخلق، با توجه به مراتب دین‌داری)؛ عقلانیت‌محوری (اصالت‌دادن به تعقل و عقلانیت، که استخوان‌بندی و محور تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی تلقی می‌شود)؛ توجه به بعد عاطفی و ولایی دین (بهره‌مندی مناسب از عواطف، احساسات و تجربه‌های

شخصی برای تعمیق و گسترش تدین (همان، ص ۲۹۹).

برنامه درسی معنویت محور

از آن رو که «برنامه درسی» مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی شده و نتایج مترتب بر آن‌هاست ... (همان ۱۳۹۰: ۳۷۲)، بنابراین، زیرنظام برنامه درسی در سطح برنامه‌ریزی کلان و به عبارت دیگر، در مرحله طراحی برنامه‌های درسی در راستای تربیت معنوی، نقش محوری و خط‌دهندگی دارد. محتوای تمامی درس‌های مدرسه، قابلیت و توان پرورش بُعد معنوی فراگیرندگان را دارد. محتوای این برنامه درسی می‌تواند شامل ذکر نمونه‌هایی از «قوانین حاکم بر طبیعت، چگونگی ارتباط مؤثر با خلق، شناخت نقاط قوت و ضعف خود و چگونگی برقراری ارتباط با خدا» باشد. لذا باید راه‌های دسترسی به آموزش را با معنویت آمیخته ساخت، زیرا با وارد کردن معنویت در آموزش و پرورش، کلاس درس به جایگاهی زنده و پرنرژی تبدیل می‌شود (میلر، ۲۰۰۲). و این همان مفهومی است که اخیراً با عنوان «برنامه درسی معنوی» مورد توجه اندیشمندان تعلیم و تربیت قرار گرفته است. پیشنهاد محقق به محوریت «معنویت‌گرایی» در فرایند یاددهی-یادگیری و تربیت دانش‌آموزان «برمی‌گردد؛ یعنی «تربیت معنوی» و روحی‌یادگیرندگان باید محور و راهبرد همه فرایندهای آموزشی و پرورشی باشد.

برنامه درسی فطرت‌گرای توحیدی

برنامه درسی مبتنی بر فطرت به این معناست که تمامی عناصر آشکار و پنهان برنامه درسی به نحوی سامان یابند که تقویت‌کننده معرفت و میل ربوبی در دانش‌آموزان باشد. درس‌های این دوره باید تمامی استعدادهای فطری دانش‌آموزان را نشانه برون و ضمن تقویت قوای حسی و خیالی، معرفت فطری خداوند و گرایش‌هایی همچون حقیقت‌جویی، عبودیت‌محوری و زیبایی‌گرایی آنان را پرورش دهند (توجه به رویکرد آیه‌ای و زیبایی‌های طبیعت).

عقلانیت‌محوری در برنامه درسی

توجه به روش‌های کسب معرفت (حسی، عقلی، شهودی، وحی و الهام) در تربیت دینی متریبان در برنامه درسی اهمیت دارد. برای کسب معرفت از طریق شهود می‌توان از روش‌هایی نظیر خودآگاهی (معرفت نفس)، خودارزیابی، و نیز توجه به احساسات درونی کودک در حین آموزش توجه کرد. معرفت از طریق منبع وحی و الهام می‌تواند از طریق توجه دانش‌آموزان به نمونه‌های اسوه‌ای از زندگی معصومین (علیهم‌السلام)، اولیا، بزرگان و همچنین قصص

قرآنی صورت پذیرد. همچنین، بسیاری از جنبه‌های معنویت صبغه عقلی دارند و می‌توان با استفاده از رویکرد عقلانی در تربیت معنوی، باورها و اعمال معنوی را متناسب با دوره سنی متربی توجیه و تبیین کرد.

معنویت‌محوری در برنامه درسی

پرورش ویژگی‌های معنوی همچون خودآگاهی، انعطاف‌پذیری، خودکنترلی، توانایی مواجهه با مشکلات، رنج‌ها و تحمل آن‌ها، بخشی از اهدافی هستند که ضرورت دارد در محتواهای آموزشی و فعالیت‌های تربیتی مدرسه‌ها گنجانده شوند؛ این مؤلفه‌ها قادرند در دوران کودکی و بلوغ، در راستای مطلوب‌شدن کیفیت زندگی، معنابخشی و خودکارآمدی آنان، نقش مهمی به عهده بگیرند. بنابراین، توجه به سه مؤلفه فطرت، عقلانیت و معنویت در برنامه درسی معنوی مدرسه‌ها می‌تواند تربیت دینی را در سنین نوجوانی و جوانی به گونه‌ای مستحکم کند که دین‌ورزی با جوهر فطری و عقلانی، متریبان را از فروغ‌لپیدن به ظاهر، خرافات و معنویت‌های کاذب مصون سازد و تربیت دینی معنوی را در راستای فطرت (تربیت فطری) و عقلانیت فطری سامان دهد.

منابع

۱. باغلی، حسین (۱۳۹۲). مطالعه انتقادی «تربیت معنوی معاصر، مقایسه رویکردهای دینی و نوپدید در عرصه تربیت، رساله دکترا (غیرچاپی). دانشگاه فردوسی مشهد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
۲. خزاعی، سهیلا؛ خزاعی، سعید (۱۳۹۴). سلامت معنوی و سبک زندگی سالم (کتاب). انتشارات اندیشه‌آور. مقاله سلامت معنوی، آموزش و پرورش کودکان.
۳. علم‌الهدی، حمیله (۱۳۸۶). فلسفه تعلیم و تربیت رسمی از دیدگاه اسلام. نشریه ش ۵۳۵. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش. وزارت آموزش و پرورش.
۴. قاسم‌پور دهقانی، علی؛ نصر اصفهانی، احمدرضا (۱۳۹۰). رویکرد معنوی و برنامه‌ریزی درسی. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی. سال ۱۹. شماره ۱۳.
۵. معروفی، یحیی؛ کریمی، زهرا (۱۳۹۲). برنامه درسی معنوی، چیستی و چرایی. مجموعه چکیده مقالات چهارمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران. مبانی فلسفی تحول در نظام آموزش و پرورش ایران. مشهد. دانشگاه فردوسی.
۶. میلر، جان پی (۱۳۸۰). آموزش و پرورش و روح. ترجمه نادرقلی قورچیان. انتشارات فرارناختی اندیشه. چاپ اول. تهران. ۱۳۸۰.
۷. نجفی، حسن (۱۳۹۴). تبیین ابعاد و مؤلفه‌های رشد معنوی انسان و تحلیل آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران. فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، سال یکم، شماره ۱. زمستان ۱۳۹۴.

تربیت معنوی در سند تحول با گنجاندن ساحت‌های محوری تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی (در میان ساحت‌های شش‌گانه) مورد تأکید قرار گرفته است